

Muhammed'in sevkettiği kuvvetler Doğu Anadolu bölgesindeki bazı yerleri yağmaladığı gibi Altın Orda Hükümdarı Özbek Han da 1319 yılında Derbend'i geçerek Şirvan'a girmiş, ancak Emîr Çoban kumandasındaki İlhanlı kuvvetleriyle Kür nehri kıyısında yaptığı savaştan sonra Deşt-i Kıpçak'a geri dönmüştü. Emîr Çoban'ın bu sefer sırasında kaçan Moğol beylerini şiddetle cezalandırması üzerine Kurumşi ve İrcin Noyan liderliğindeki bir grup Moğol beyi onu ortadan kaldırmaya karar verdiler; Ebû Said'den Emîr Çoban'ı öldürtmesini veya kendilerine teslim etmesini istediler. Fakat sultan onları bu isteklerini reddederek Emîr Çoban'ın yanında yer aldı. Kendisinin de katıldığı Miâne yakınlarındaki savaşta âsiler bozguna uğratıldı (20 Haziran 1319); bu savaşta gösterdiği kahramanlık sebebiyle sultana "Bahadır" unvanı verildi. Emîr Çoban savaştan sonra diğer muhaliflerini de bertaraf ederek ülkede mutlak bir otorite kurdu.

Memlük Devleti ile yıllardan beri devam eden mücadeleye son veren antlaşma da bu dönemde imzalanarak (1323) eski düşmanlık dostluğa dönüştürüldü. Altın Orda ve Çağatay hanlarından gelen tehlikeler bertaraf edildi ve böylece doğuda Gazne şehrine, kuzeyde Terek nehrine kadar uzanan topraklarda huzur ve güven sağlandı.

Emîr Çoban'ın büyük oğlu Timurtaş Bey'in genel vali olarak bulunduğu Anadolu'da da İlhanlı hâkimiyeti daha güçlü hale getirildi. Nitekim daha önce dört beş tümen Moğol askerinin mevcut olduğu Anadolu'da Timurtaş zamanında dokuz tümenlik bir Moğol askerî gücü vardı. Yıkılan Anadolu Selçuklu Devleti'nin yerine kurulan Türkmen beylikleri üzerinden de İlhanlı hâkimiyetini sağlamaya görevlendirilen Timurtaş, Anadolu'da bağımsız bir devlet kurmak için isyan etmişse de Emîr Çoban oğlunu ikna ederek sultanın huzuruna çıkartmış, başışlanmasını sağlayıp tekrar eski görevine iade ettirmişti.

Ancak bir süre sonra Ebû Said Bahadır Han'ın, Emîr Çoban'ın kızı Bağdat Hatun'u kocası Şeyh Hasan b. Emîr Hüseyin'den boşatarak onunla evlenmesi Emîr Çoban ile aralarının açılmasına yol açtı. Güç durumda kalan Çoban, Çağatay şehzadelelerinden Tarmaşirin'in Horasan'a hücumunu bahane ederek sultandan Horasan'a sefer için izin istedi ve ayrıca bu fırsattan faydalanarak kendisine muhalif olan emîrleri de kontrol altına aldı. Fakat Çoban'ın oğullarından Dimaşk Hoca'nın sul-

tanın haremine girmekle itham edilmesi üzerine Ebû Said, Emîr Çoban'ın bütün akrabalarının yakalandıkları yerde hemen idam edilmelerini emretti. Bu durum karşısında Emîr Çoban, İlhanlı Devleti'nin düşmanı olan Çağatay Hanlığı'na sığınacağı yerde İlhanlı hâkimiyetindeki Herat Emîri Gıyâseddin'e sığınınca Ebû Said'in emriyle 1327 yılında idam edildi; Ebû Said Han bu şekilde vesâyet altında yaşamaktan kurtulmuş oldu.

Bu tarihten itibaren daha rahat ve bağımsız hareket eden Ebû Said Bahadır Han 13 Rebûlâhîr 736'da (30 Kasım 1335) Karabağ'da öldü; cenazesi Sultâniye'ye götürülerek kendisi için yaptırmış olduğu türbede defnedildi. Sultanın, Dilşad Hatun ile evlenerek kendisini ihmal etmesine içerleyen Bağdat Hatun tarafından zehirlendiği söylenmektedir (İbn Bat-tûta, s. 230).

İlhanlı Devleti'nin son büyük hükümdarı olarak kabul edilen Ebû Said Bahadır Han şair, müzikşinas ve aynı zamanda hattattı. İlim adamlarını ve edipleri himaye etmiş, bu sebeple şairler tarafından adına kasideler yazılmış ve eserler telif edilmiştir. Zamanında İran ve Azerbaycan'da birçok eser meydana getirilmiştir. Ebû Said bu yönüyle Azerbaycan ve Anadolu halkının gönlünü kazanmış, hatta ismi Azerbaycan'da dört âdil sultandan biri olarak anılmıştır. Ayrıca babası Olcaytu Han zamanında devletin âdeta resmî mezhebi haline gelen Şiîliği terk ederek Sünniliği seçmiş, İslâmiyet'in yayılması için samimiyetle çalışmış, içki, kumar ve fuhuşu yasaklamıştır. Vâris bırakmadan ölümü hânedan mensupları arasında kavgalara, devletin parçalanmasına ve yerini mahallî hânedanların almasına sebep olmuştur.

Şair Ahmedî Ebû Said Han hakkında, "Bû Saîd Şah ki ulu sultandı / Adı dillerde Bahâdır Handı" der (*İskendernâme*, vr. 63^b) ve bu hanın zamanındaki aşk maceralarına işaret ederek İlhanlı Devleti'nin kadın yüzünden yıkıldığını söyler.

BİBLİYOGRAFYA :

Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-aḥbâr*, s. 321-327; Abdullah b. Ali el-Kâşânî, *Târîḫ-i Olcaytu*, Tahran 1969, s. 145-149; Ebû'l-Fidâ, *Târîḫ*, IV, 83-84, 92-93, 99, 101-102; İbnü'l-Verdî, *Tetimme-tü'l-Muḥtaşar fî aḥbârî'l-beşer* (nşr. Ahmed Rifat el-Bedrâvî), Beyrut 1389/1970, II, 444; Müstevfî, *Târîḫ-i Güzide* (Nevâî), s. 607, 609, 611-612; a.mlf., *Nûzhetü'l-ḳulûb* (Strange), s. 147, 282, 286; Safedî, *el-Vâfi*, X, 322-323; İbn Bat-tûta, *er-Rihle*, Beyrut, ts., s. 227-231; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XIV, 93, 133, 135, 140, 173-174; Ahmedî, *İskendernâme* (nşr. İsmail Ünver), Ankara 1983, vr. 63^b, 64^a; Enverî, *Düstârname* (Medhal), s. 16; Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1946, s. 220-221; a.mlf., "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadî Vaziyeti", *THTM*, I (1931), s. 37-42; Spuler, *İran Moğolları*, s. 135-141; Mustafa Kafalı, *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul 1976, s. 76; René Grousset, *Bozkır İmparatorluğu* (trc. Reşat Uzman), İstanbul 1988, s. 362-368; W. Barthold, "İlhanlılar Devrinde Malî Vaziyet", *THTM*, I (1931), s. 135-159; a.mlf., "Ebû Sa'id", *IA*, IV, 45-46; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1969, s. 21-140; Sheila S. Blair, "The Coins of the Later Ilkhanids: A Typological Analysis", *JESHO*, XXVI/3 (1983), s. 295-317; Stephen Album, "Studies in Ilkhanid History and Numismatics, I. A Late Ilkhanid Hoard (743/1342)", *SIR*, XIII/1 (1984), s. 57-60; P. Jackson, "Abû Sa'id", *Elr*, I, 374-377; Enver Konukçu, "Bağdat Hatun", *DİA*, IV, 444.

ABDÜLKADİR YUVALI

EBÜ SAİD el-BERDAİ

(أبو سعيد البردعي)

Ebû Saîd Ahmed b. Hüseyin
el-Üsrûşenî el-Berdaî
(ö. 317/930)

Hanefî fakihi.

Kaynaklarda hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Azerbaycan'ın Berdea (Ber-zea) şehrinde doğdu. İsmâil b. Hammâd b. Ebû Hanîfe'den (ö. 212/827) ders aldığına dair bilgilerden hareketle III. (IX.) yüzyılın başında doğduğu söylenebilir. Diğer hocaları arasında Ebû Ali ed-Dekkâk er-Râzî, Ebû Sehl Mûsâ b. Nasr er-Râzî ve Ebû'l-Hasan Ali b. Mûsâ b. Nasr

Ebû Said
Bahadır Han
adına
719 (1319)
yılında
Bağdat'ta
basılmış
gümüş sikke
(İstanbul
Arkeoloji
Müzesi,
Teşhir,
nr. 2244)

er-Râzî gibi âlimler vardır. Kendisi de Ebû'l-Hasan el-Kerhî, Ebû Amr Ahmed b. Ahmed et-Taberî ve Ebû Tâhir Muhammed b. Muhammed b. Süfyân ed-Debbâs gibi büyük âlimler yetiştirdi. Çok titiz bir âlim olan Berdaî, nakledildiğine göre Şeybânî'nin *el-Câmi 'u'l-kebîr*'i ni 300-400 defa okuduğu halde talâk ve köle âzadı üzerine yapılan yeminlerle ilgili bir meseleyi anlayamamış, Berdaî'da kendisine cevap verebilecek bir kimse bulamayınca da Bağdat'a kadar gitmişti. Daha sonra bazı fıkıh kaynaklarında ona atfen "el-mes'elletü'l-Berda'iyye" adıyla zikredilecek olan bu meselede kendisine tatminkâr bir cevap veren Ebû Hâzım el-Kâdî'nin yanında dört yıl kadar kalarak ondan ders aldı.

Berdaî, çıktığı hac yolculuğu sırasında Bağdat'tan geçerken Dâvûd ez-Zâhirî ile fikhî bir mesele üzerine tartışarak ona karşı üstünlük sağladı. Zâhirîler'in hâkim olduklarını gördüğü Bağdat'a yerleşmeye karar vererek Hanefî mezhebinin güçlenmesi için uzun süre yoğun gayretler sarfetti ve çeşitli dersler okuttu. Devrinde Hanefî mezhebinin Irak'taki otoritelerinden biri haline gelen Berdaî'nin çeşitli görüşleri Hanefî fıkıh ve usûl-i fıkıh kitaplarında nakledilmiştir (meselâ bk. Serahsî, VII, 139; XII, 139; İbn Abdüş-şekûr, II, 185-186).

Ebû Saîd, hac için gittiği Mekke'de Kâbe'yi basıp birçok hacıyı katleden Karmatîler tarafından 10 Zilhicce 317 (14 Ocak 930) tarihinde öldürüldü.

Akaidde Mu'tezile mezhebinin benimseneyen Berdaî'nin ilm-i hilâfla ilgili *Mesa'ilü'l-hilâf* adlı bir eseri vardır (Tunus Zeytûne Ktp., nr. eski 2302, yeni 1619). Bu eser, onun diğer mezheplerin görüşlerine de vâkıf olduğunu göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 293; Hüseyin b. Ali es-Saymerî, *Ahbarü Ebî Hanîfe ve aşhâbihi*, Haydarâbâd 1394/1974, s. 159-160; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IV, 99-100; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, s. 147; Serahsî, *el-Mebsûṭ*, VII, 139; XII, 139; Zehabî, *el-İber*, I, 474-475; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 333-334; Yâfîî, *Mir'âtü'l-cenân* (Cubûrî), II, 274; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍiyye*, I, 163-166; II, 618; III, 522; Fâsî, *el-İkdû's-şemîn*, III, 33-35; İbnü'l-Murtazâ, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 101; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, III, 226; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, II, 258-260; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, I, 341-342; İbn Abdüşşekûr, *Müsellemü's-şubât*, II, 185-186; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 19-21, 216; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 293; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 114-115; Sezgin, *GAS*, I, 439; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 30, 32.

CENGİZ KALLEK

EBÜ SAİD-i EBÜ'L-HAYR

(أبو سعيد أبو الخير)

Ebû Saîd Fazlullâh b. Ebi'l-Hayr
Ahmed b. Muhammed el-Meyhenî
(ö. 440/1049)

Tekke âdâbını tesbit eden
ve düzenlediği semâ meclislerinde
okuduğu âşikane rubâîlerle tanınan
Horasanlı mutasavvıf.

1 Muharrem 357 (7 Aralık 967) tarihinde Horasan'da Serahs ile Ebîverd arasında bulunan Havran bölgesinde Meyhene (Mehne) kasabasında doğdu. Babası Ebû'l-Hayr Ahmed süflilerin dostu olan ve semâ meclislerine devam eden bir attardı. Çocukluğunu Meyhene'de geçiren Ebû Saîd babasıyla birlikte gittiği semâ meclislerinde tasavvufu tanıdı. Mutasavvıf şair Ebû'l-Kâsım Bîşr-i Yâsîn'in derslerine devam edip dil ve edebiyat ilimlerinde ondan faydalandı, şiir ve tasavvuf anlayışından da etkilendi. Onan öğrendiği şiirleri çeşitli sohbet meclislerinde okudu ve bu şiirler onun için ilham kaynağı oldu. Bir rivayete göre 30.000 beyit ezberlemişti.

Ebû Saîd fıkıh, tefsir ve hadis bilgisini ilerletmek için Merv'e gitti. Burada Şâfiî fıkıh âlimi Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Hazrî'nin (Husrî, ö. 373/983 [?]) vefatından sonra beş yıl Ebû Bekir Abdullah b. Ahmed el-Kaffâl el-Mervezî'nin derslerine devam etti. Daha sonra Serahs'a giderek Ebû Ali Zâhir b. Ahmed'den tefsir, fıkıh usulü ve hadis dersleri aldı. Burada dönemin ünlü süflilerinden Lokmân-ı Serahsî ile tanıştı. Lokmân onu Ebû Nasr es-Serrâc'ın müridlerinden Şeyh Ebû'l-Fazl Muhammed b. Hasan es-Serahsî ile tanıştırdı. Ebû'l-Hayr, kendisine zikir telkin eden bu şeyhten ciddi surette etkilendi, tavsiyesine uyup Meyhene'ye döndü. Yedi yıl riyâzet hayatı yaşadı, tahammül edilmesi zor çileler çıkardıktan sonra tekrar Serahs'a döndü. Şeyh Ebû'l-Fazl burada onu daha da çetin çilelere tâbi tutup bir süre sonra Meyhene'ye gönderdi. Ebû Saîd Meyhene'de cami ve tuvaletlerin temizliğiyle uğraşüyor, her namaz öncesi guslediyor, sürekli susuyor, yama üstüne yama yapıldığı için ağırlaşan bir çuha giyiyor, yirmi otuz gün kalmak üzere sahralara çıkıyor, buralarda inzivaya çekiliyor, derin düşüncelere dalyordu. Ne kadar şiddetli riyâzetlere ve çetin çilelere girdiğini anlatmak için, Bâbil Kuyusu'nda baş aşağı asılarak çile çıkardıkları rivayet edilen Hârût ve Mârût gibi

bazan bir ağaca kendini ayaklarından asarak, bazan da bir kuyuya baş aşağı sarkarak çile çıkardığı (çile-i ma'küse), Kur'an okuduğu ve bu durumda namaz kıldığı (salât-ı maktûbe) rivayet edilir. Daha sonra tekrar Serahs'a giden Ebû Saîd bu çileli hayata Ebû'l-Fazl'ın yanında da devam etti. Ardından şeyhin tavsiyesine uyup Nîşâbur'a gitti. Burada İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Ebû'l-Kâsım el-Kuşeyrî gibi âlim ve mutasavvıflarla tanıştı. Daha önce Serahs'ta Ebû'l-Fazl'dan hırka giyip giymediği bilinmeyen Ebû Saîd, Nîşâbur'da ünlü sûfî Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den hırka giydi.

Bazı rivayetlere göre irşad faaliyetine başlamadan Meyhene'ye dönerek buradaki çileli hayatına devam etti. Ebîverd ile Serahs arasında yedi yıl inzivaya çekildi, bu süre içinde ot ve yaprak yiyecek yaşadı. Bu arada şeyhi Ebû'l-Fazl vefat ettiğinden Âmul'e gidip Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Kassâb'a intisap etti; ikinci hırkayı da ondan giydi. Bu zatın vefatı üzerine Meyhene'ye döndü. Geceleri uyumuyor, namaz kılıyor, zikirle meşgul oluyor, gündüzleri hep oruç tutuyor, hiç dinlenmiyor, daima kibleye yönelmiş bir halde bulunmaya çalışıyor, haramlardan sakınıyor, güzel şeylere bakmıyor, sürekli teslimiyet gösteriyor, en azla yetiniyor, vaktini mescidde ve tekkede geçiriyor, kötü yerler olduğuna inandığı için çarşı pazara uğramıyor ve kimsenin kusurunu görmüyordu. Bu çeşit on sekiz esas başarıyla uyguladığı için nefisinden fânî olduğuna kanaat getirdikten sonra halkı irşada başladı. Nîşâbur ve Meyhene'deki tekkesinde çevresinde çok sayıda mürid toplandı.

Ebû Saîd tekkede bazan sabahlara kadar semâ ve raks ediyor, nara atıyor, âşikane şiirler ve ilâhileri okuyup coşuyor, sohbetine katılanları galeyana getiriyordu. Sık sık düzenlenen davetlerde ve ziyafet sofralarında coşkulu semâlar yapılıyordu. Üzerinde para taşımamayı, servet edinmemeyi ve hiçbir şey biriktirmeyi âdet edinen Ebû Saîd'in semâ meclislerini hizmetçisi Hasan-ı Müeddeb düzenliyordu. Bu meclislerde yapılan masraflar emîr ve zenginlerin bağışlarıyla, bazan da borç para ile karşılanırdı. Ebû Saîd, ölümden kısa süre önce Gazne'deki Vezir Nizâmülmülk'ten borçlarını ödemesini rica etmiş ve bu dileği yerine getirilmiştir.

Ebû Saîd'in tasavvuf silsilesi Ebû'l-Fazl, Ebû Nasr es-Serrâc ve Ebû Muhammed Murtâiş vasıtasıyla Cüneyd-i Bağdâdî'ye ulaşır. Fakat Ebû Saîd, Bâyezîd-i Bis-